

Uklarheder i fænomenologien

A F J E N S M A M M E N

sig det eller det bevidst" forstås på i hvert fald to måder:

1) N. N. står i et bevidst forhold til den eller de ting (det eller det sagsforhold osv.), hvor det „bevidste forhold“ kan beskrives ved en bestemt „veladapteret“ måde at beskæftige sig med tingene på, og hvor „tingen“ er sådan noget, som vi kan afmærke, beskrive, undersøge nærmere osv.

Det vil her være et psykologisk problem, hvorledes individet nærmere beskæftiger sig med de pågældende ting.

Om man vil kalde denne beskæftigelse for bevidst eller ej, er imidlertid et spørgsmål, der ikke er af principiel betydning, men afhænger af om adfærden opfylder disse kriterier, man kan have valgt ret arbitrært.

2) N. N. har et „psykisk indhold“, en oplevelse. Dette kan igen forstås på flere måder. Fx. som et „mentalt billede“, en eller anden transcendent størrelse, man kan få N. N. til at fortælle om. Men man kan måske også bruge betegnelsen om en tilstand hos N. N., som, da vi ikke overskuer eller kender dens fysiologiske detaljer, tentativt kan beskrive ved en hypotetisk konstruktion, et eller andet der er til stede i ham, og som vi kan benævne efter de situationer (ting eller sagsforhold), hvor vi sædvanligvis vil kunne iagttage den aktuelle adfærd, herunder tale, som veladapteret. Hvis vi er i tvivl om, hvilke „billeder“ det drejer sig om, eller hvilke „ting“ vi skal vælge, eller om N. N. nu også er almindeligt „adapteret“, fx. følger sprogreglerne, kan vi gennemføre det, Tranekjær kalder en intersubjektiv identificeringsprocedure. Om denne lykkes, afhænger helt af, om N. N. overholder visse, især sprog-

I „stud. psyk.“ 15. nov 1967 s. 369 –371 fremsætter professor Tranekjær Rasmussen nogle bemærkninger som et svar på Søren Wilberts indlæg i nummeret fra 15. okt.

I den forbindelse vil jeg gerne knytte et par kommentarer til professor Tranekjærs brug af termerne „N. N. er sig det eller det bevidst“, og om flere personer, „at de er sig det samme bevidst“. Nu har vi ganske vist diskuteret disse spørgsmål før i et andet forum*), men dels synes jeg ikke, jeg endnu har fået et tilfredsstillende svar, og dels er det jo muligt, at nogle af læserne vil være interesseret i argumentationerne.

Lad mig straks erklære mig enig

med Tranekjær om, at en ekstrem behaviorisme forstået som en psykologi, der fx. nægter at analysere tale som sprog eller i det hele taget at beskæftige sig med sproget, har meget begrænsede muligheder. Tranekjærs psykologi udspringer vel, bl. a., af en trang til at finde et alternativ til en sådan behaviorisme, som dog nok højst har eksisteret på papiret.

Her er han imidlertid slet ikke alene, men gør fælles sag med en lang række moderne behaviorister. Imidlertid kan man vel hurtigt blive enige om, at Tranekjærs alternativ i hvert fald pretenderer at indtage en særstilling. Klarest kommer dette vel frem i hans basale krav om kriterier for, „at to mennesker er sig det samme bevidst“. Når han står ret ene med dette krav, vil jeg vove at påstå, at det skyldes, at det udtrykker en uklar filosofi, og at det viser tilbage til en speciel opfattelse af „bevidsthed“, som i psykologien forkastes p. gr. a. sin tvetydighed og deraf følgende uanvendelighed.

De forskellige betydninger

Så vidt jeg kan se, kan „N. N. er

*) Som et led i Frede Knudsens Kollokvier i eksperimentel psykologi har der været afholdt en diskussion med professor Tranekjær som deltager om ømnelæren, især ud fra Tranekjærs foredrag „Fænomenologiens stilling i psykologien“ (se fodnote „stud. psyk.“ 15. nov. 1967 s. 371). Grundlaget for diskussionen var en række skriftlige indlæg fra kollokviets deltagere, der redegør mere udførligt og eksemplificerende for bl. a. de her omtalte problemer. Enkelte eksemplarer kan muligvis rekvireres til særligt interesserede gennem redaktionen. (Finn Ejnar Madsens let omarbejdede indlæg stod i „stud. psyk.“ 15. dec. 1967 s. 422).

lige spilleregler. Gør han ikke det, er der intet egentligt resultat af proceduren andet end den „rå protokol“, som dog kan være nyttig nok og evt. kan bearbejdes på anden vis.

Fælles for „bevidsthed“ i betydningen „psykisk indhold“ er blot, at dette indhold er en eller anden størrelse „i“ personen eller som tilskrives personen.

Det vil i øvrigt kunne ses, at hvor 1) stort set kan anvendes i hvert fald til beskrivelse af de fleste højere dyr (incl. mennesker), vil 2) være anvendelig hovedsagelig overfor mennesker med sproglig-kulturel baggrund nogenlunde fælles med psykologen, og da med stor varsomhed.

Om 2) overhovedet kan bidrage til en funktionel beskrivelse af personen, vil jeg ikke tage stilling til her.

Betydningerne sammenblandes

Min påstand er nu, at Tranekjær ikke holder disse to begreber adskilt, men i sit begreb om „væren sig noget bevidst“ sammenblander „ting“ og „oplevelser“, og dermed altså organismen og dens omgivelser, hvilket klarest viser sig netop i hans brug af „væren sig det samme bevidst“. Dette hænger nøje sammen med hans dobbelte erkendelses-teoretiske og psykologiske ærinde, hvilket jeg dog også vil lade ligge her.

Hvad kan man nu inden for begreb 1) forstå ved, at to personer er sig det samme bevidst? Ja, det må altså blive et spørgsmål om, hvorvidt de beskæftiger sig med samme ting, sagsforhold osv. Men det kan man sikre sig meget simpelt. Man kan fx. sætte et rødt kryds på den ting, man ønsker at en eventuel fp skal beskæftige sig med, og fortælle ham, at det drejer sig om den med det røde kryds. Hvis han nu ovenikøbet får lov til fx. at tage den i hænderne, kan der vel ikke være tvivl om, at det er den han beskæftiger sig med.

Selv om han nu beskæftiger sig „afvigende“ med tingen, evt. er uenig med mig (forsøgslederen) om nogle af de relationer, hvori den står til andre ting, må jeg da hævde, at en forudsætning for at få noget at vide via denne „uenighed“, netop må være at jeg antager, at han faktisk beskæftiger sig med denne ting og ikke en anden. Tilsvarende må fysikprofessoren, der eksaminerer, naturligvis gå ud fra, at når han beder eksaminanden fortælle om en bestemt natriumisotop, så er det den de taler om og ikke noget andet. Det må da være en forudsætning for at afgøre, om eksaminanden kan sige noget fornuftigt om den. Man ville ingen vegne komme, hvis en forkert beskrivelse fra eksaminanden automatisk blev tolket som, at „vi taler om hver sin ting“, og i så fald hvilke? Og hvor meget skal der til for at det er det samme eller noget forskelligt? I visse tilfælde kan det naturligvis være vanskeligt at afgøre, om to mennesker beskæftiger sig med det samme, fx. hvis en russisk og en amerikansk psykolog begge beskæftigede sig med „modenhed“. Til denne identificering bruger man sikkert også en slags relationsoverensstemmelsesprocedure, men det er vanskeligt at se, hvad tilknytning en sådan afgørelse har til „bevidsthed“. Snarere er det, hvad man plejer at kalde begrebsafklaring.

Det kan altså ikke være på den måde Tranekjær bruger „det samme“, for kravet er jo en banalitet, som enhver hæderlig eksperimentator overholder, nemlig at holde orden på sine variable.

Men udsagn som „vi lever i hver vor emneverden“ og fx. Tranekjærs „omdefinition“ af perceptionsverberne, som gør det rimeligt at sige, „at jeg „ser“ professor N. N.'s kone, skønt det er frøken M. M. jeg siger goddag til, antyder da også, at det er i den anden betydning vi skal forstå Tranekjærs bevidsthedsbegreb, nemlig som

„psykisk indhold“ (dog tilsyneladende hverken som konstruktion eller noget „inden i hovedet“, men som „direkte fremtrædende“, „foreliggende“ (?)), og at det altså er en klassifikation af sådant „indhold“, der forsøges med identificeringsprocedurerne.

Denne mere specielle (og specifik psykologiske) udlægning af det „noget“ vi er os bevidst, har Tranekjær imidlertid flere steder både på tryk og i tale taget afstand fra, idet han bruger en argumentation, der ligger tæt op ad kritikken mod „introspektionisterne“.

Så vidt jeg kan forstå Tranekjær, svarer mange andre af hans formuleringer også mest til opfattelse 1), men i så fald kan jeg ikke forstå, hvad det er for identiteter, „væren det samme“, som Tranekjær, og ikke de fleste andre psykologer, beskæftiger sig med, explicit og „hæderligt“.

Jeg forlanger ikke, at man skal vælge udelukkende at bruge 1) eller 2). Jeg kan blot ikke forstå, hvad fordel der kan være ved at slå alt sammen til „emner“. Som eksempel på de uklarheder og modsigelser, der herved kan opstå, kan nævnes, at det inden for emnelæren ville kunne forekomme, at to personers tingsemner viser sig at have nøjagtig samme sted (-s emne), men at de m. h. t. andre egenskaber udelukker hinanden, dvs. at der altså oven i hinanden ligger to forskellige ting, noget der strider imod almindelig logik.

Værre end disse mere filosofiske uklarheder er dog, at emnelæren i sin manglende adskillelse mellem organisme og omgivelser ikke magter at foretage en klar analyse og karakterisering af nogen af delene, og derfor heller ikke magter den redegørelse for interaktionen mellem individ og omverden, der er nødvendige for psykologiens anvendelse i samfundet.

Jens Mammen.